

Вывучэннем крыжа ў наш час займаліся такія даследчыкі, як У.Арлоў, К.Тарасаў, якія прывялі ў сваіх працах падрабязнае знешняе апісанне крыжа, яго гісторыю і знікненне. У.Арлоў надрукаваў і сам надпіс з падзелам на пласцінах. Падрабязна святыня была апісана Леанідам Аляксеевым і Паўлам Аляксеевым, які ў сваёй працы 1966 г. апісаў знешні выгляд крыжа. Грунтоўнае апісанне крыжа (з прыкладаннем яго фотакопіі) зрабіў акадэмік Б.А. Рыбакоў [1].

Літаратура

1. *Рыбаков Б.А.* Русские датированные надписи XI – XIV веков // Археология СССР. Свод археологических источников. – Выпуск Е 1 – 44. – Москва, 1964.

Я.У. Захарчанка

Стылістыка “Мужыцкай праўды” К.Каліноўскага

Пры вывучэнні стылістычных асаблівасцей тэксту варта зыходзіць з таго, што мова твора – гэта складаная разгалінаваная сістэма. Кожнае слова, кожны знак у тэксце нясуць інфармацыю, якая дапамагае зразумець адценні агульнага сэнсу. Адпаведна, паўнаwartасны лінгва-стылістычны аналіз заключаецца ў асэнсаванні функцый усіх кампазіцыйных фрагментаў, сэнсавых тыпаў і формаў маўлення, а таксама ў высвятленні стылістычных функцый рознаўзроўневых моўных сродкаў, якія ўдзельнічаюць у стварэнні стылёвага адзінства тэксту.

Паспрабуем правесці ўзор такога комплекснага аналізу на прыкладзе “Мужыцкай праўды” Кастуся Каліноўскага.

Функцыянальны стыль “Мужыцкай праўды” – публіцыстычны. Пацверджаннем гэтага **на сэнсава-камунікатыўным** узроўні з’яўляюцца наступныя асаблівасці:

- аператыўнасць і дакладнасць інфармацыі, якая знаходзіць выражэнне ў дакладных спасылках на канкрэтныя факты (*Шэсць лет ужэ мінула, як пачалі гаварыць а свабодзе мужыцкай. Калі Француз пад Свістополём заўсім пабіў маскаля, то для таго, каб маскаль не меў сілы і грошы, прыказаў народаві даці вольнасць, не браць рэкрутаў і вялікіх падаткаў. Два рокі ўжэ таму, калі яшчэ ніякіх маніхвэстаў а вольнасці не аб’яўлялі, народ у Пецярбург, Маскве і па цэлай Расеі пачаў вельмі крычаці, што калі ронд не дасць яму вольнасці, то ён цэлай грамадой 19 Фэвраля збунтуецца, тагды Цар, бачу, збаяўся і вялеў Сенатаві з’ехаціся, а народаві аб’явіў, што ў Пасце вольнасць дастане. За тое, што мы яму 25 лет на войнах служымо без людскай стравы і адзежы.*

Паказываюць, што мужыкі каля Варшавы збунтаваліся, не далі рэкрута. Тагды Цар паняволі мусіў дараваці⁴);

- даступнасць, агульнаразумеласць. Так, звяртаючыся да сялян, К. Каліноўскі актыўна ўжывае побытавыя, размоўныя варыянты слоў (*Пранцуз, Свістаполе, маніхвэст*), лексіку і фразеалогію прастамоўя (як бы гэта не ўсё роўна браць у сраку, так чорт іх пабяры, ўсенька, чорт ведае гдзе, Дзецючкі, як сабака, здохне чартам да пекла);

- лагічнасць доказаў. Гэта праяўляецца, напрыклад, у паслядоўным раскрыцці адпаведных пытанняў ў нумарах выдання. Так, № 1 прысвечаны расповяду пра сітуацыю з маніфэстам, № 4 – расповяд пра ронд краіны, у № 5 закранаецца пытанне рэкрутчыны і г. д.

На **лексіка-фразеалагічным** узроўні можна вылучыць наступныя адзнакі публіцыстычнага стылю:

- дастатковая колькасць грамадска-палітычнай лексікі (*Цар, Сенат, ронд, маніфэст, прыяцель, вораг, суд, праўда, вольнасць, панічына, падаткі, аброк, рэкруты, казначэйства* і інш.);

- арганічнае ці свядома экспрэсіўнае спалучэнне грамадска-палітычнай тэрміналогіі і моўных сродкаў для выказвання настрою, пачуццяў (...*чорт ведае як бы гэта не ўсё роўна браць у сраку чы з судом, чы без суда. Калі Бог стварыў усіх людзей вольнымі і ўсім даў адзінакую душу, так скуль жэ гэта ўзялося, што адзін марнуе да і над людзьмі збыткуе, а другі бедны панічыну служыць альбо аброкі ў казну плаціць?*);

- выкарыстанне ацэнчнай лексікі (*мужыцкая свабода, мужыцкая праўда, мужыцкая крыўда, зямелька, суды маскоўскія – гэта воўчая яма*).

Характэрнымі стылёвымі адзнакамі **марфалагічнага** ўзроўню з'яўляюцца:

- ужыванне дзеясловаў у форме загаднага ладу (*Для таго чытайце з увагай, а як перачытаеце, давайце да другой вёскі. Так сейце ж, Дзецюкі, як прыйдзе пара поўнаю рукою – не шкадуйце працы – каб і мужык быў чалавекам вольным, як е на цялюскам свеце*);

- выкарыстанне часціц, выклічнікаў (*О, загрыміць наша праўда; чорт ведае як; так скуль жэ гэта ўзялося; як прападаў, так і прападае; От гэта так справядліvasць! Судзеце ж цяпер самі, чы ж не ашуківаюць нас? О, Дзецюкі, ліха такому чалавекові!*).

З дапамогай вышэйпералічаных сродкаў рэалізуецца стылёвая функцыя, якая ў асноўным зводзіцца да тлумачэння грамадска-палітычных пытанняў (пра рэальнае становішча ў краіне, палітыку ўлад), аказання эмацыянальнага ўздзеяння на чытачоў ці слухачоў (у нашым выпадку, селяніна-мужыка) з мэтай

⁴ Цытаты тут і далей прыводзяцца паводле кнігі: К.Калиновский. Из печатного и рукописного наследия. Мінск, 1988.

выклікаць у іх адпаведнае стаўленне да інфармацыі (фармавання ідэі згуртавання і барацьбы за вольнасць, свабоду ад прыгнёту ўлады). Аднак на гэтую задачу працуе не толькі лексіка і марфалогія. Сінтаксічныя адзінкі, якія пры лінгва-стылістычных даследаваннях нярэдка ігнаруюцца, таксама характарызуюцца функцыянальна-стылявой замацаванасцю. Да таго ж менавіта на сінтаксічным ўзроўні яскрава праяўляецца экспрэсіўная афарбоўка маўлення. Стылістыка ў сінтаксісе пачынаецца там, дзе існуе праблема выбару, а ён узнікае пры звароце да разнастайных структурных тыпаў сказа, ужыванні паралельных сінтаксічных канструкцый, выкарыстанні розных спосабаў актуалізацыі асобных частак выказвання.

У “Мужыцкай праўдзе” можна вылучыць наступныя стылёвыя адзнакі **сінтаксічнага ўзроўню**:

- выкарыстанне разнастайных, пераважна няўскладненых адасабленямі сінтаксічных канструкцый, арганічнае спалучэнне простых і складаных сказаў (*Чалавек то такую мае натуру, што альбо нічога не ведае і нічога меці не хочэ, альбо, калі даведаецца, то хочэ зразумеці добра і дастаці ўсенька, што яму належыць. Гэта вялікая праўда; Быў то калісь народ наш вольны і багаты. Не помняць гэтага нашы бацькі і дзеды, но я вычытаў у старых ксёнжках, што так калісці бывала. Паничыны тагды ніякай не было. І няма чаго таму дзіваваціся, бо было лесу шмат, поля колька хочаш, а людзей то мала, так нашто ж служыць паничыну за зямлю, калі кожны мог лесу выцерабіць, хату сабе паставіць і меці сваё поле*). Простыя аднастаўныя няпэўна-асабовыя сказы (...*гаварылі, талкавалі і пісалі; пачалі гаварыць аб свабодзе мужыцкай. Мала таго, што з мужыка дзяруць на ўсякія падаткі астатню кашулю...*) надаюць тэксту ўніверсальную актуальнасць, падкрэсліваюць дзеянне. Складаназлучаныя сказы са супрацьпастаўляльнымі злучнікамі *но, а* паказваюць кантрастныя сітуацыі (*Гаварылі, талкавалі і пісалі многа, а нічога не зрабілі. Могуць яшчэ напісаці і другі маніфэст, яшчэ большы ад гэтага, но і з гэтага другога маніфэсту нічога добрага, як і з першага, не будзе*). Праз складаназалежныя сказы аўтар разважае і аргументуе, паказвае ўласныя высновы (*Ад маскаля і паноў няма чаго спадзяваціся; бо яны не вольнасці, а глуму і здзерства нашага хочуць. Праўда абяшчалі то калісь даць нам вольнасць, но, як нам здаецца на наш мужыцкі розум, што хочуць ашукаці, бо калі праз шэсць лет нічога не зрабілі, то чэраз рок пэўне не зробіць*);

- актыўнае ужыванне эмацыйна- і экспрэсіўна- афарбаваных канструкцый: клічных, пабуджальных і пыталых сказаў (...*так чорт іх пабяры! От гэта так справядлівасць! Бог нам дапаможа!!! Праслужыўшы 25 лет да і торбу ўзяўшы, ідзі жабраваці! А калі мы будзем гэтак рабіці з Богам, так што ж Бог найвышышы з намі зробіць? Вазьмемся, Дзецюкі, за рукі і дзяржэмся разам! Для таго чытайце з увагай, а як перачытаеце, давайце да другой вёскі. Так сейце ж, Дзецюкі, як прыйдзе пара поўнаю рукою – не*

шкадуйце працы – каб і мужык быў чалавекам вольным, як е на цалюскам свеце. Так, Дзецюкі, па дабросці да ладу не дойдзем!);

- ужыванне простаі мовы як істотнага і натуральнага экспрэсіўнага стылістычнага сродка (Кароль кажэ: “Хадзем бараніці”. Кароль наш і напісаў такое права: “Гэтыя, што не хочуць ісці бараніці сваёй зямлі, няхай абрабляюць поле гэтым, што б’юцца за вольнасць і шчасце ўсіх”. Заспяваем тагды ў адзін голас нашу песню святую: “Свенты Божэ, свенты моцны, свенты несмяртэльны – змідуйся над намі!” Касцюшка то кажэ: “Калі мужыкі хочуць ужэ самі бараніці сваю зямлю, так няхай жэ не служаць паничыны да і не плацяць у казну аброку за зямлю”);

- шырокае выкарыстанне сінтаксічных фігур экспрэсіўнага сінтаксісу:

- 1) ампліфікацыя аднародных членаў, якая забяспечвае вобразнасць маўлення, эмацыйна ўзрушвае чытача (Мы сягодня ўсе ўжэ ведаем, што чалавек вольны, гэта калі мае кусок сваёй зямлі, за катору ані чыну, і аброку не плаціць, ані паничыны не служыць, – калі плаціць малыя падаткі, і то не на царскія стайні, псярні і курвы, а на патрэбу цэлага народу, калі не ідзе ў рэкруты чорт ведае гдзе, а ідзе бараніці сва[й]го краю тагды толька, калі які непрыяцель надыдзе, – калі робіць усенька, што спадабае і што не крыўдзіць бліжняга і хвалы боскай, – і калі вызнае тую веру, якую вызнавалі яго бацькі, дзяды і прадзеды. Так за тое, што чалавек шоў на вайну, бараніў сваю бацькаўшчыну, то ронд польскі даваў зямлю, даваў вольнасць, даваў шляхецтва, – а Маскаль чы гэтак робіць?);

- 2) сінтаксічная анафара і іншыя паўторы, якія надаюць тэксту відавочную экспрэсію і выразнасць і дазваляюць рэалізаваць досыць доўгі складаны сказ, не парушаючы разумення (Мала таго, што з мужыка дзяруць на ўсякія падаткі астатню кашулю, мала таго, што ніколі не можаш дабіцца да куска хлеба, а ўсё, што заробіш, аддаці мусіш чорт ведае каму і чорт ведае на што, мала таго, кажу, што жыццё нашае горшэ сабачага – но скажэце, мае міленькія, чы есць памеж намі хто-лень, каб не аплаківаў яшчэ альбо сва[й]го сына, альбо сва[й]го брата, альбо сва[й]го мужа, што Цар забраў яго ў рэкруты да і загнаў чорт ведае гдзе?);

- 3) таўталогія. Паўтор слоў-сігналаў (мы, мужык, мужыцкі, праўда, свабода, вольнасць) падкрэслівае аўтарскую ідэю абуджэння свядомасці сялян: (“Но прыходзіць яму ўжэ канец, бо мужык пачуў вольнасць, а мужыцкая вольнасць, гэта ўсё роўна што шубеніца для ўсіх здзерцаў і глуміцеляў народа! Для таго то Цар спыняе вольнасць мужыцкую і спыняці будзе, для таго то, калі ў паноў сто раз пытаў, якую яны хочуць даці вольнасць мужыкам, у мужыкоў і разу не спытаў, якой яны хочуць вольнасці. Ён знае, якая то вольнасць мужыцкая, ён ведае, што мужык хочэ, каб ніхто не смеў драці з нікога, – і для таго, як мы яго ронду, так ён нашай вольнасці байца”);

4) антытэза, з дапамогай якой у тэксце экспрэсіўна вылучаюцца сітуацыйная кантрасты (*І не дзіва, бо не народ зроблены для ронду, а ронд для народу; хто ваш прыяцель, а хто ваш вораг; пісалі многа, а нічога не зрабілі*);

5) інверсія, якая дапамагае расставіць акцэнт на адпаведных словах, падкрэсліць неабходнае, затрымаць увагу чытачоў (*Працуе бацька цяжка на дзеццкі свае, гадуе маці сына, ночанькі не спіць, а Цар, сабача яго вера, як гэты воўк, закраўшыся, вяліць лавіці, у дыбы скуці і гнаць ад радні далёка*);

6) сінтаксічны паралелізм (*І як чалавек мае галаву на тое, каб думаў, а рукі і ногі, каб зрабіў так, як задумаў, так ронд мае Цара, каб рондзіў, а чыноўнікаў на ўсіх месцах і мястэчках, каб рабілі, як Цар захочэ. І як добры слуга глядзіць худобы гаспадарскай і слухае сва[й]го гаспадара, так добры ронд глядзець павінен шчасця людзей...*). Праз тэкставыя паралелі спрашчаецца разуменне ідэі, дасягаецца натуральна зразумелая вобразнасць;

7) рытарычныя фігуры, у прыватнасці звароткі, воклічы (*дзецюкі, дзецючкі, браты, браткі, мае міленькія: Дзецюкі! Так пытаю вас, Дзецюкі, – што ж нам трэба зрабіці? Так, Дзецюкі, па дабросці да ладу не дойдзем! Так пытаю вас, Дзецюкі, – што ж нам трэба зрабіці? Но, скажыце ж, браткі!*), рытарычныя ланцужкі пытанняў (*А ў нас, Дзецюкі, чы гэтак? Чы ў нас е справядлівая наука ў школах, што учыць жыці без крыўды другога? Чы е праўда і справядліваць у судзе? Чы можа чалавек быць пэўны, што яго ніхто не скрыўдзіць? Чы ронд маскоўскі думае аб людзях, каб яны маглі жыці шчасліва? Самі скажэце?*), якія падтрымліваюць сувязь аўтара з чытачом, забяспечваюць паспяховасць эмацыйнага ўздзеяння.

Як відаць, стыль “Мужыцкай праўды” ў большасці сваіх адзнак набліжаны да сучаснага разумення і патрабаванняў публіцыстыкі. Рысы неўнармаванасці можна адзначыць на лексіка-фразеалагічным узроўні, сродкі якога ўсе ж бліжэй да гутарковага стылю маўлення. Сінтаксічны ўзровень адзначаецца ўжо сфармаванымі рысамі стылістычнай адметнасці, паслядоўнымі ў сваіх праявах.